

66413

GLASNIK MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO
BULLETIN DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

XVI, 1935

POSEBNI ODTIS — EXTRAIT

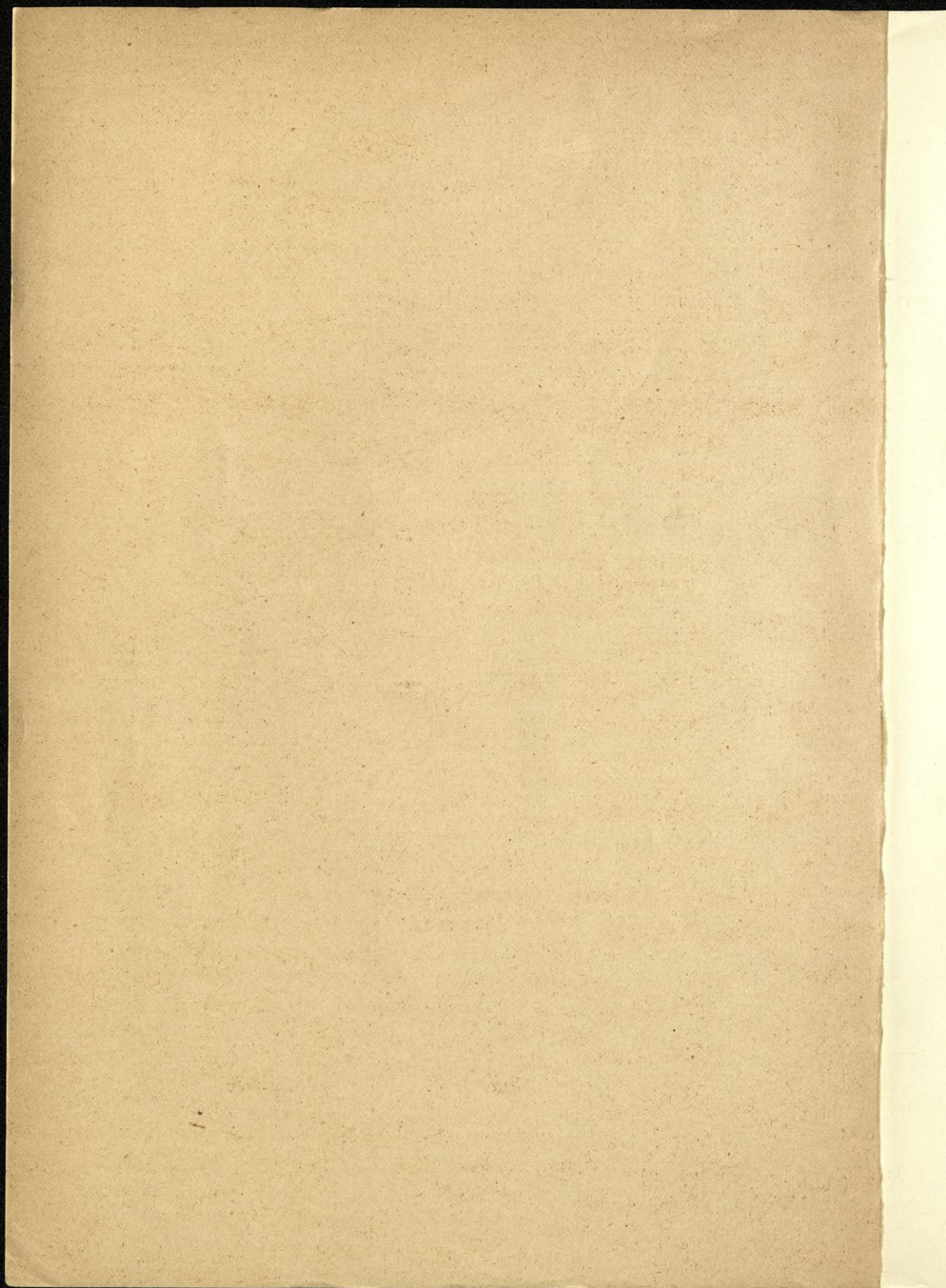

FR. ZWITTER

VPRAŠANJE NAŠIH ARHIVOV

LJUBLJANA 1935

JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI

030051978

VPRAŠANJE NAŠIH ARHIVOV

V anketi, ki jo je objavila za lansko Novo leto v naših listih Akademsko akcija za univerzitetno knjižnico, je predlagal ravnatelj Narodnega muzeja dr. J. Mal, da naj se v projektirani novi zgradbi namesti tudi arhiv Narodnega muzeja, ki zanj dosedanjí prostori ne zadostujejo več.¹ Isti avtor je ponovil svoj predlog v članku »Organizacija ljubljanskih arhivov« v »Znanstvenem vestniku«.² Omenil pa je pri tem še drugo možnost: Narodni muzej bi mogel odstopiti nekatere svoje zbirke novemu Mestnemu muzeju ali pa projektiranemu Obrtnemu muzeju Zbornice za TOI ter uporabiti s tem pridobljeni prostor za arhivalije. Končno se je pojavil še projekt premestitve Narodnega muzeja v sedanje banovinsko poslopje, kjer bi dobil nove prostore tudi njegov arhiv. — O vsem tem vprašanju je razpravljalo tudi Muzejsko društvo na odborovih sejah in na občnem zboru 29. aprila t. l.³ V zvezi z ustanovitvijo Mestnega muzeja je nato tudi naše dnevno časopisje izpregovorilo o mestnem arhivu in o našem arhivskem vprašanju sploh.⁴ Ker je postal problem končno vendar aktualen, naj podam tu kratek pregled stanja naših arhivov; izčrpane slike tu seveda ne morem podati.

Najpomembnejši slovenski arhiv je oni v Narodnem muzeju, ki je o njem napisal v zadnjem času dva kratka pregleda ravnatelj dr. J. Mal.⁵ Njegov najvažnejši sestavni del je arhiv kranjskih deželni h stanov, čigar akti obsegajo v glavnem razdobje med 15. stoletjem in l. 1848. Poleg deželni h stanov pride kot drugo središče nekdanje kranjske deželne uprave v poštev urad deželnega vicedoma; tudi akti vicedomskega arhiva pričenjajo ob koncu srednjega veka in segajo do ukinitve tega urada leta 1747. V tem letu je bila pod imenom »Repräsentation und Kammer«

¹ »Jutro« in »Slovenec« od 31. dec. 1933.

² Znanstveni vestnik, 1934/5, I, št. 1, str. 3—6.

³ Gl. poročila o občnem zboru v »Slovenskem Narodu« od 30. aprila in v »Glasu Naroda« in »Jutru« od 1. maja 1935.

⁴ Za osrednji slovenski arhiv, »Slovenec«, 8. maja 1935; Ljubljanski arhivi v stiski, »Jutro«, 8. maja 1935. Prim. tudi članka »Za ustanovitev osrednjega arhiva« in »Naše muzejsko in arhivsko vprašanje« v »Akademske m Glasu« od 12. februarja in 12. aprila 1935.

⁵ Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturnozgodovinski del. Str. 176 do 180. — Organizacija ljubljanskih arhivov, Znanstveni vestnik, I, str. 3—6.

ustanovljena prva kranjska deželna vlada. Muzejski arhiv je dobil pred kratkim glavne serije njenih aktov iz dobe pred 1850, torej iz razdobja pred velikimi spremembami zaradi revolucije leta 1848. Poleg teh arhivalij centralnih kranjskih uradov vsebuje muzejski arhiv, kakor razvidimo iz citiranih dr. J. Malovih člankov, še pred kratkim pridobljeni arhiv ljubljanske policijske direkcije, majhne ostanke arhivov nekdanjih okrožnih uradov (Kreisämter) v Ljubljani, Novem mestu in Postojni, nadalje arhive raznih državnih, samostanskih in drugih gospostev (Bled, Kostanjevica, Stična, Škofja Loka, Velesovo, Boštanj, Klevevž, Krupa, Podgrad pri Vranskem, Erbergov dolški arhiv), arhiv nekdanjega kranjskega Zgodovinskega društva, v katerem je posebno dragocena serija srednjeveških listin, ter kolekcije cehovskih spisov, literarnih ostalin, zemljevidov, rokopisov, historično-topografskih slik itd. V celoti vsebuje arhiv okrog 3000 listin, 170 rokopisov in 8277 aktnih fasciklov, repertorijev in zapisnikov.

Notranja organizacija posameznih sestavnih delov arhiva je zelo različna. Nekateri sestavne dele so opremili z repertoriji razni uradniki v času, ko so služili še upravnim namenom in še niso bili izročeni Narodnemu muzeju. Nekaj delov arhiva pa je radi pomanjkanja vsakršnega osebja še danes neurejenih. Svojevrsten je položaj njegovega najvažnejšega sestavnega dela, arhiva kranjskih deželnih stanov. Bil je že večkrat urejevan, toda vsak urejevalec je delal po svojih principih in brez potrebnega strokovnega znanja, tako da so danes stari repertoriji deloma neuporabni, kontrola starih citatov nemogoča, arhiv pa še vedno ni strokovno urejen.⁶ Vse to je pač v zvezi z dejstvom, da so arhiv doslej urejevali le posamezniki, ki so delali kot amaterji ali pa proti ad hoc določeni denarni nagradi, medtem ko Narodni muzej doslej ni imel stalnega arhivarja, ki bi se mogel brigati le za arhiv. Kar se tiče prostorov, je arhivski del Narodnega muzeja danes prenatrpan in ne more sprejeti nobenih novih arhivalij več.

Mestni arhiv v Ljubljani je bil ustanovljen leta 1898 iz starejše registrature. Po vsebini je primeroma precej bogat; mestni privilegiji prično že leta 1320, akti in sodni protokoli s 16. stoletjem. Uredil ga je v glavnem njegov prvi arhivar Anton Aškerc, ki je sestavil tudi njegov inventar. O arhivu je poročal v posebnem članku Fr. Komatar, ki je podal kritiko Aškerčeve ureditve in predlagal drugačno ureditev arhiva.⁷ Danes smemo trditi, da je arhiv le deloma urejen; nekateri akti so izven fasciklov, nekateri fascikli brez števil. Arhiv bi moral urediti znova kak strokovnjak. Pojavlja se načrt o združitvi Mestnega arhiva z arhivom Narodnega muzeja.

Škofijski in kapiteljski arhiv segata s svojimi listinami do 14. stoletja, medtem ko se protokoli in akti prično šele v novem veku. Oba arhiva sta registrirana. Sedanji arhivar je pričel preurejevati škofijski arhiv in grupirati vse akte po župnijah. Arhivar gosp. Fr. Pokorn je obenem župnik v Besnici pri Kranju in zato ne biva stalno v Ljubljani.⁸

Od doslej omenjenih arhivov nima sicer nobeden arhivarja, ki bi mogel ves svoj čas posvečati arhivu in bi imel obenem vso potrebno kvalifikacijo. Takega arhivarja ima v vsej Sloveniji le Banovinski arhiv v Mariboru. Vendar pa so ti arhivi vsaj institucije, ki imajo namen zbirati in čuvati arhivalije. Mnogi važni arhivi se pa nahajajo v uradih, ki tega namena sploh nimajo. Sem spada v prvi vrsti banska uprava, ki hrani še vedno arhiv kranjske deželne vlade za dobo od 1850 do 1918 in arhiv nekdanje kranjske samouprave za čas od 1860 do 1918. Ta dva arhiva danes za administracijo z malimi izjemami nista več aktualna. O njunem pomenu za slovensko zgodovino je vsaka beseda odveč. Danes pa ju arhiv Narodnega muzeja zaradi pomanjkanja prostorov ne more sprejeti. — Isto velja tudi za arhiv deželneega sodišča, ki hrani med drugim kranjske »Gültbücher« od leta 1543 dalje.

⁶ J. Mal, Vodnik, str. 178—180. — Fr. Komatar, Über die Ziele der archivalischen Tätigkeit in Krain und die Bedeutung der Archive für die heimische Geschichte, Laibacher Zeitung 1904, št. 110—118. Prim. tudi članek P. v. Radicsa, Das Archiv der krainischen Landschaft, Laib. Zeitung, 1862, št. 284—85, 288—92; 1863, št. 9—11, 23—24.

⁷ Fr. Komatar, Das städtische Archiv in Laibach. Jahresbericht der Staats-Oberrealsch. in Laibach, 1903/4.

⁸ Za informacije o tem arhivu se zahvaljujem msgr. dr. V. Steski.

Pregled ostalih arhivov je zelo otežkočen zaradi tega, ker po večini niso inventarizirani. Fr. Komatar je sestavil sicer seznam vse literature o kranjskih arhivih do leta 1914, toda njegov članek seveda ne nudi ničesar za arhive, o katerih ni še nihče pisal in jih inventariziral.⁹ Za vse stoletje pred 1848 so važni arhivi nekdanjih kresij, ki so odločilnega pomena n. pr. za osvoboditev kmetov ali pa za prvo organizacijo osnovnih šol. Doslej so nam znani iz njih le majhni fragmenti; morda se pa vendar izkaže, da vse ostalo tudi še ni uničeno. Pregledati bi bilo treba arhive nekdanjih nabornih in davčnih okrajev kot predhodnikov upravne razdelitve po letu 1848. Od arhivov gospodstev dobe pred 1848 se nahaja le majhno število v Narodnem muzeju. Za arhive mest in trgov imamo le razpravo, ki jo je napisal Dimitz in ki se omejuje le na nekatera mesta in trge.¹⁰ Da njihovega čuvanja ne moremo prepustiti popolnoma občinskim upravam, dokazuje primer kamniškega mestnega arhiva: Parapat in Radics sta objavila še 1876 in 1895 regeste mestnih privilegijev, danes je pa ves arhiv uničen in z njim originalne listine 14. in 15. stoletja.¹¹ Starejše arhive župnij bi bilo treba vsaj inventarizirati in popisati. Zanimariti bi pa tudi ne smeli arhivalij, ki bodo postale vedno bolj važne za najnovejšo zgodovino; sem spadajo n. pr. najvažnejši dokumenti uradov iz dobe po letu 1848, arhivi gospodarskih podjetij vseh vrst in korespondence politikov, literatov ter drugih pomembnih osebnosti.

V organizaciji arhivov je nekdanja Avstrija brez dvoma zaostajala za drugimi velikimi evropskimi državami. Enotnosti ni bilo in vse je bilo po večini prepuščeno iniciativi posameznih dežel in posameznikov, ki so delovali v vodilnih arhivih nekdanjih kronovin. Kranjska je bila v arhivaličnem oziru med najbolj zaostalimi deželami; Anton Mell je ugotovil 1906 v svojem pregledu dela za čuvanje občinskih arhivov v posameznih avstrijskih deželah, da sta bili Kranjska in Šlezija edini deželi, kjer se ni storilo nič.¹² Povsem drugače je bilo v tem oziru na Štajerskem, kjer se je deželni arhiv, ki se mu je pozneje pridružil še arhiv deželne vlade, smotreno trudil, da sestavi opise in inventarje posameznih arhivov v deželi; pregovoril je tudi mnoge lastnike podeželskih arhivov, da so mu jih izročili v last ali vsaj v shrambo. Na ta način so prišli v Gradec arhivi mnogih naših spodnještajerskih mest in trgov, nekateri privatni in celo cerkveni arhivi, kakor oni minoritskega samostana v Ptujju in gornjegrajski arhiv, ki ga je izročila ljubljanska škofija štajerskemu deželnemu arhivu.¹³ — Danes ima slovenska Štajerska v Muzejskih društvih v Mariboru, Ptujju in Celju, v Zgodovinskem društvu v Mariboru in v Banovinskem arhivu v Mariboru kar pet institucij, ki imajo v svojem programu skrb za arhivalije. Zato moremo pričakovati, da se nam ni več bati nadaljnega uničevanja arhivalij. Bolj zamotano je pa vprašanje naših arhivalij v Gradcu.

Na podlagi določb saint-germainске mirovne pogodbe, ki govore o izročitvi naših arhivalij, je bila sklenjena z Avstrijo 26. junija 1923 posebna konvencija, ki je bila nato ratificirana 29. novembra 1923.¹⁴ Člen 7. postavi načelo, da je Avstrija pripravljena izročiti »vse arhivalije, nastale kot arhivalne edinice na ozemlju, ki ga je Avstrija odstopila kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, in dospele kot take odtod na ozemlje Avstrijske republike.« To velja tudi za posamezne akte in zbirke. Od ostalih določb konvencije naj omenim čl. 25, ki določa izročitev jožefinskega katastra

⁹ Fr. Komatar, Verzeichnis der archivalischen Literatur Krains, Mitteilungen des k. k. Archivrates I, 1914, str. 235—251.

¹⁰ A. Dimitz, Über Archive und Siegel der Städte und Märkte in Krain, Mitt. d. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, N. F. XII., 1886, str. CLVII—CLX.

¹¹ Letopis Maticе Slovenske 1876, str. 125—44; Argo III., 68 sl.

¹² A. Mell, Archive und Archivschutz in Steiermark, Beitr. z. Erforsch. steir. Geschichte XXXV., 1906, str. 217 sl.

¹³ A. Mell, n. o. m. str. 199—246 in v članku Steirische Gemeinearchive, Mitt. der dritten (Archiv-) Sektion der k. k. Zentral-Kommission z. Erforsch. u. Erhaltung der Kunst- u. hist. Denkmale, VIII, 1911.

¹⁴ Uradni list, 18. marca 1924. Prim. J. Mal, Organizacija, n. o. m. str. 5. — Ravnateljstvo Nar. muzeja je zadnji čas pri zunanjem ministrstvu pokrenilo vprašanje o izvršitvi določb te konvencije.

in francoskih izmer iz začetka XIX. stoletja, kolikor se tičejo izključno sedaj naših občin in ozemlja. V posebni prilogi so našete posebej nekatere arhivalije, ki jih mora Avstrija izročiti, in sicer se tiče ta seznam le treh dunajskih arhivov. Za Staatsarchiv določa med drugim, da mora izročiti srednjeveške listine srbsko-hrvatsko-slovenskega izvora, akte in listine po Jožefu II. ukinjenih samostanov in akte kranjske deželne vlade in oblastev. Po ugotovitvah gosp. prof. dr. M. Kosa je takih originalnih listin okrog 1500, od teh velika večina iz srednjega veka, najstarejše že iz 12. stoletja, iz katerega nimamo doslej v Ljubljani sploh nikakih originalnih listin. Vse te listine se nahajajo še vedno na Dunaju. Za graške arhive priloga ne navaja ničesar. Zato mora zanje veljati pač čl. 8. konvencije, ki pravi, da se bodo »zahteve glede arhivalij, ki niso navedene v prilogi, ker za sedaj še niso zbrani potrebni podatki o tem« (mišljene so pač vse arhivalije, ki spadajo pod čl. 7. konvencije), reševale po diplomatski poti. — O kakem roku, po preteku katerega bi pravica do zahteve izročitve zastarala, konvencija ne govori. V členu 21. se Avstrija samo obvezuje, da v teku 20 let potem, ko stopi v veljavo saint-germainška mirovna pogodba (t. j. po 24. juliju 1920) ne bo odtujevala ali odstranjevala predmetov umetniškega, znanstvenega itd. značaja, ki so v zvezi z našim ozemljem, ozir. da bo imela Jugoslavija v tem primeru predkupno pravico.

Še bolj važna pa je seveda zaščita domačih arhivalij pred uničevanjem. V tem oziru imajo vsa tarnanja zaradi postopanja raznih uradov in lastnikov arhivov le prav malo smisla in efekta. Ne more biti dvoma o tem, da predstavljajo take arhivalije za urade navadno le balast, lastniki arhivov pa dostikrat nimajo na njih nikakega interesa; zato ne moremo pričakovati, da bi jih čuvali iz lastne iniciative. Treba bi bilo predvsem sestaviti nekak kataster vseh naših arhivov. Potrebni bi pa bili še bolj sistematični in radikalni ukrepi. Naj navedem samo dva predloga.

V Franciji noben urad ne sme sam uničevati aktov, ki jih ne smatra več za aktualne; centralni uradi v Parizu jih morajo poslati v Archives Nationales, drugi uradi pa v Archives Départementales svojega teritorija, in ti arhivi potem na podlagi ugotovitve njihovega historičnega pomena in z ozirom na prostore, s katerimi razpolagajo, določijo, katere akte bodo ohranili; za ostale akte, ki nimajo posebnega pomena, pa odrede, da se naj uničijo. S tem je onemogočeno uničevanje kakršnihkoli uradnih aktov brez znanja in odgovornosti arhivarjev.

Kar se tiče občinskih in morda sploh vseh nedržavnih arhivov, naj pa navedem sklep nekdanjega gališkega deželnega odbora glede arhivov mest in trgov v Galiciji: občine so dolžne poskrbeti za kvalificirane funkcionarje in primerne prostore; v nasprotnem slučaju so pa dolžne izročiti svoje arhive v varstvo enemu od obeh glavnih deželnih arhivov.¹⁵ Na podoben način bi bilo treba urediti to vprašanje tudi pri nas. Jasno pa je, da je vse to razpravljanje iluzorno toliko časa, dokler nimamo arhiva, ki bi razpolagal s primernimi prostori, kvalificiranimi močmi in zadostnimi krediti, da bi mogel vse te arhivalije sprejemati. Ustanovitev slovenskega osrednjega arhiva postaja vedno bolj nujna.

Fr. Zwitter.

¹⁵ A. Mell, Archive etc., n. o. m. str. 217.

